

tonika«, kar urednik ponazori s podobami. Važno pa je poudariti, da pri tem zavrača misel, češ, da je ta oblika pri pisatelju bila hotena ali priorna. Ne, oblika, tudi če ni »svobodna«, marveč »vezana«, se rodi šele iz vsebine, iz doživetja, iz čuvstva, iz misli, iz svetovnega »naziranja«. Nedvomno je, da bodo ti uvodi, ki so med najboljšimi, mnogo pripomogli k razumevanju Ivana Cankarja ter ga približali marsikomu, ki je doslej morebiti teže razumel eno ali drugo potezo v njegovih spisih. France Vodnik

Leposlovje naših knjižnih družb.

Ivan Zorec, **Beli menihi**. Slovenskih večernic 85. zv. Izdala Družba sv. Mohorja v Celju 1932. — Slavko Slavec, **Med srcem in zemljo**. Izdala Goriška Matica v Gorici 1932. — Hermynia zur Mühlen, **Včeraj je bilo, jutri bo...** Pravljice. Poslovenil A. C. — A. Rožman, **Sirene tulijo...** — Ivan Molek, **Dva svetova**. Vse tri izdala Cankarjeva družba v Ljubljani 1933.

Našemu leposlovnemu proizvajanju v veliki meri določata smer in podobo periodični list in knjižne družbe z vsakoletnimi izdajami. Oba morata vršiti svoje obveznosti do naročnikov brez ozira na morebitno pomanjkanje resničnih kvalitetnih del; oba torej v neki meri izsiljujeta literarno ustvarjanje, s čimer pa jih ne dolžim, da množita samo količino, zakaj intenzivnost splošnega literarnega prizadevanja brez dvoma stopnjuje možnost in verjetnost, da se nam zbudi pravi umetnik, resnična mojstrovina. Zato ne moremo pričakovati, da bi nam listi in knjižne družbe mogle redno nuditi odlična literarna dela zlasli iz tiste izrazne nuje, ki je korenina vsaki pravi umetnini, dela, ki bi nastala tudi brez vseh vnanjih pobud. Tega ne zmore niti čisto umetnostno usmerjen list ali družba, kaj šele, če jima je prvi namen ljudsko vzgojnega značaja v določeni smeri, ki mora biti z njo v skladu tudi njuno leposlovje. S tem nikakor ne odrekam listom in književnim družbam možnosti, da se v njih okviru rodi velika mojstrovina; ne, prepričan sem, da se more roditi odlično literarno delo, ki bi se izvrstno krilo z namenom katerekoli družbe ali lista, ali čim ožje so njune zahteve, tem redkeje se bo ponavljalo.

Ob pomanjkanju takih mojstrov in se morajo listi, knjižne družbe in njih naročniki zadovoljiti z bolj ali manj uspelimi proizvodi pridnosti in nadarjenosti. V takem primeru se dela že spočenjajo rada v smeri namenov različnih smeri. Pri takih delih utegnemo občudovati veliko in obširno pisateljevo izobrazbo, njegovo izrazno spretnost, duhovitost, a pri vsem tem homo imeli občutek, da se delo ni utrnilo iz življenja samega. Dokler taka dela ne ubijajo okusa za resnično lepoto, ne oglašajo sebe za edino pravo umetnost, marveč obstajajo skromno to, kar so, ni da bi jih odklanjali. Jasno pa je, da ob pomanjkanju resničnih umetniških vrednot toliko laže in upravičeneje odklanjamo delo z neumestnostnih (idejnih, vzgojno socialnih) razlogov.

Če s tega razgleda presojava leposlovje, ki so nam ga nudile družbe zadnje leto, moramo prvo mesto priznati pač Ivanu Zorc u in njegovi zgo-

dovinski povesti »Beli menih«. Dasi je povod povesti zrasel morda iz vnanje prilike (jubilej stiškega samostana), je vendarle treba priznati, da se je pisatelj za svoje delo skrbno pripravil, se poskusil uživeti v čas 12. stol. in njegov družabni ustroj. Povest je zrasla v celoti iz tiste ljubezni do naše zemlje in kmeta, ki je narekovala pisatelju že »Domačijo ob Temenici«, le da je tu poskusil zajeti preko samo krajevne in značajne podobe tudi v časovno razvojno. Zgodba je razpredena zelo na široko, saj skuša objeti vse tedanje sloje: grad, kmeta in cerkev ne le v poedincih, marveč v celoti. Zato je tudi razumljivo, da presega obseg večerniške povesti in smo dobili šele prvo knjigo, kjer smo komaj spoznali vso pisano družbo.

Razpoloženje takratne grajske gosposke nam pisatelj razkazuje ob višnjegorskih grofih. Pri starejših dveh nam kaže tedanjo splošno težnjo k propadanju plemstva: po prvih življenjskih neuspehih se jima v brezdelju hoče mladostna moč sprevreči v roparstvo. Iz Eme in Ditrika pa še diha staro plemstvo po srcu in rodu, ki živi iz ljubezni do žene in vere. Kljub nadrobnemu opisovanju grajskih ljudi, njih življenja in mišljenja imam vendarle vtis, da je ves ta svet brez prave življenjske sile, ker ne ve prav za prav, čemu živi; kar se godi na Gradu, je tako slučajno in prigodno, da pravega grajskega dela in pomena, njegove življenjske upravičenosti iz povesti ne dojamemo. Pisana podoba ljudi in gradov z vsemi nasprotji, sovražnostmi, prijateljstvi in častmi nam vendarle ne odkrije njih človeške in socialne problematike, iz kakršne je živelo tedanje plemstvo, kaže nam ta svet marveč bolj z idilične in groteskne strani. Zato imam občutek, kakor da je ta svet mnogo bolj umsko nego življenjsko dojet. Prav sličen vtis imam tudi ob samostancih, ki je vanje pač hotel položiti neko individualno različnost, a je ostala preveč shematična, da bi mogla koga prepričati.

Brez dvoma največ življenjske sile in resničnosti je v kmetem življenju. Svobodnjak Trlep, Hotimir, Živka, Vitogoj so živi ljudje, ki niso le plod spoznanja, marveč pravega doživetja. Iz njih diha pristna ljubezen do zemlje, močna zraslost z življenjem, iskreno čuvstvovanje in prava kmetška modrost. Pa tudi tu imam vtis, da je Zorčeva moč predvsem v statičnem podajanju življenja, dočim se mu dinamika v dejanju neprestano izgublja v opis. Morda prav zato vse konflikte tako hitro in lahko izravna. Morda prav zato manjka celotni povesti neke močne napetosti, ki bi enotno rasla iz vse zgodbe. Ob njej bi številni dogodki dobili čisto drugo perspektivo, drugačne poudarke in bi bili organičneje zvezani med seboj. Tudi samostan v Stični, ki se pojavi kot novost v kraju in družbi, ne prinaša v ta svet nič v enoto zgoščenega napona, tako da se pojavi v bipolarni družbi (grad in tlačan) še tretja, izravnavajoča sila. S tem je sicer socialna vloga novega samostana zgodovinsko objektivno pravilno podana, a nam kljub temu ostaja danes tuja. Današnji bravec bo pogrešal sodobne problematike, ki je išče tudi v dogodkih in ljudeh iz preteklosti; pogrešal jo bo pri ljudeh, pogrešal pri družbi in v dogodkih. Morda je nosi še največ svobodnjak Trlep v svojem razmerju do gradu in samostana, dočim je Hotimir pri vsej moči in živosti vendarle samo zaljubljen kmetški fant, ki mu odpor proti gradu ne izhaja iz socialnega položaja. Prav zato bo ta zgodovinska podoba,

ki jo je pisatelj okrasil z različnimi ljudskimi navadami in vérovanji, kljub vsej prizadevnosti puščala današnjega bravca hladnega in ga ne bo prepričala o važnosti in potrebnosti kake takratne osebne ali družabne vrednote.

Pohvaliti pa je treba Zorca in uredništvo Mohorjeve družbe za jezikovno skrb, ki jo posvečajo svojim delom. Morda se tu in tam čuti iz povesti iskan izraz, s čimer je pisatelj morda hotel dati jeziku nekoliko arhaičen poudarek, da bi se boljše ubrala zgodba in izraz; včasih se zdi, da Levstikov ali Jurčičev izraz zazveni nekam tuje, ker ga srečamo v drugačnih zvezah, nekateri provincializmi in narečni izrazi se zelo pogosto ponavljajo. Čeprav niso vse izrazne podobe posrečene, je treba s priznanjem omenjati skrb za lepoto izražanja. V celoti lahko rečemo, da s povestjo nismo dobili sicer kake nadpovprečne mojstrovine, a vendarle delo velike pridnosti in deloma tudi resnične živosti.

Podobno je tudi s povestjo Slavka Slavca »Med srcem in zemljo«. Zdrav kmetški fant ljubi nežno, pravljичno zasanjano tovarniško delavko Tončko, a kadar je delal sredi polja z zdravim, močnim, veselim dekletom Ivano Lukmanovo, »mu je pamet navdihovala, da bi taka ženska dobro sodila v Kraljevo hišo« (str. 23). Tako omahuje mladi Mirko med mladostno sanjo srca in zdravo slastjô zemljê, dokler se mu mladostna sanja ne razbije ob nenadni živčni obolezlosti Tončke, pri čemer bi bil skoraj sam postal žrtev; končno pa je zmagalo zdravje zemlje in Tončka je ob Mirkovi poroki z Ivano utihnila kakor sanja. Kakor je že iz osnovanega motiva zgodbe razvidno, se v povesti prepletata pravljični svet ljubezni in realnost kmetškega življenja, a se pri Slavcu jasno čuti, da mu je realizem zemlje mnogo bolj po srcu nego svet sentimentalnosti. Zato je Ivana z vsem kmetškim okoljem podana mnogo živeje nego Tončka, ki nam ostane kljub vsej intimnosti tuja in nerazumljiva. Ob ta glavni motiv je pesnik postavil še socialno napetost med bogatim Kraljem in siromašnim Mušičem, Tončkinim očetom. Oba motiva sta zvezana po Mirku, ki bi rad premostil socialno razliko med obema hišama z ljubeznijo do Tončke, a se mu je ob tem poizkusu zamajal dom, dokler si ga ni utrdil v ljubezni do Ivane. Iz povesti diha zares doživeta ljubezen do zemlje, dočim v ljudeh le malokdaj zabrne pravo emocionalno življenje. Tudi Slavec išče v jezikovnem pogledu neko domačnost, zato rad sega po domačih narečnih izrazih, ki nam jih je že mnogo zapisal Erjavec. Sem in tam so njegove podobe zares lepe in nazorne.

Obema povestima je skupna ljubezen do zemlje, a Zorcu je ta ljubezen hkrati služba božja, je tesno zvezana z religioznim svetom, tako da se Trlep in Hotimir bolj mečita ob njej kakor ob duhovnikovi besedi. Ne tako pri Slavcu, kjer je ta ljubezen pač zdravilna in odrešilna, čeprav bridka, a ostaja popolnoma v mejah naravnega reda. Ne pri eni ne pri drugi izmed povesti ni poleg te ljubezni do zemlje občutna težnja po vplivu v kako drugo smer. Vse drugače je s tendenco pri naslednjih treh knjigah Cankarjeve družbe. V vseh treh je tako močno poudarjena, da ji je leposloven element čisto podrejen, da čutiš iz knjig samih, kako ima vsa umetnost le toliko smisla, kolikor služi ideji.

Največ umetniških zametkov je pač v H. Mühlenove pravljicah »Včeraj je bilo, jutri bo...«; sicer niso izvirno slovensko delo, a so za literarno usmeritev Cankarjeve družbe značilne. Diši sicer nekoliko po šoli, če nam pripovedujejo svoje zgodbe premog, vžigalice, steklenica in podobni predmeti, a je treba vendarle priznati, da za temi predmeti res tiči otroku tako neznan svet, kakor mu je neznan pravljični, a da mu je poznanje poslednjega, utopičnega, mnogo manj potrebno in koristno kakor prvega, realnega. Ali zdi se mi s pravljico notranje neskladno, če iz teh pravljic žehti v otroško dušo mnogo več sovraštva do vseh in vsega, kar ni socialistično, nego sočutja in ljubezni, ki sta prava osnova za vzgojo socialno čutečega človeka. To ni družbo prerajajoči vpliv; iz takega sovraštva in odpora do vsega obstoječega se more roditi le razdirajoča sila. Čeprav veje iz drugih dveh knjig Cankarjeve družbe isti duh, je v teh pravljicah toliko neznosnejši, ker je namenjen otroški duši in je v knjigi res marsikak srečen domislek, celo nekaj resničnih lepot, kakršna zadiha n. pr. iz pripovedi zvončka ali zlasti iz Roževca. Zato pa sredi takih pravljic kar preseneča sirovo smešenje krščanstva (21 sl.) in neprikrita strankarska propaganda (25).

Umetnostno hotenje pa popolnoma ponikne v propagando pri Rožančevi povesti »Sirene tulijo...« Tam, kjer se je nezadovoljni kmet sprl z naravo in preklel solnce, tam so zrasle prav tako preklete tovarne in prekleto je vse, kar srečujemo v tej povesti. Od začetka do konca živimo ob tovarni, gledamo delavce pri delu in stroju, a opis ni nikoli toliko natančen, da bi zvedeli, kakšna tovarna je to, v kakšnem kraju živimo, kakšno je delo, od česa v dolini ljudje prav za prav žive. Ne, vse to ni zanimivo: kraj katerikoli, ljudje kakršnikoli, tovarna in delo kakršnokoli, pač kraj, tovarna, ljudje in delo tu in tam in povsod. Že zaradi te popolne nekonkretnosti — tudi če je bila hotena — ne more povest prepričati nikogar, ki ne živi iz iste vere v odrešilnost socialističnega upora, ki je povest narekovala. Snov in motiv pa so že tako obrabljeni, da ji samo še velik umetnik more vdehniti kaj res novega in umetniško velikega. Tovarna, delavstvo, nezadovoljnost, štrajk, beda (narisana silno konvencionalno), upor proti lastnikom tovarne, streli, žrtve, bajtarji zlomijo štrajk — speljala jih je ljubezen do doma in zemlje — in sirene zatulijo ter zaslužijo znova delavce. V ta okvir, ki mu je dal pisatelj mnogokrat hudo slab in površen izraz, ki sili za naturalizmom in zamenjava moč z grobstvo in sirovostjo, vpleta povest tudi nekaj nežnih prizorov, kjer bi pisatelj rad v neko simboliko in otroštvo; ta osladna sentimentalnost diha tako močan vtis narejenosti, da neskladnost s celoto kar boli.

»Dva svetova sta! Svet onih, ki delajo in nič nimajo, in svet drugih, ki nič ne delajo pa imajo vse, kar jim srce poželi. Ta dva svetova se raztezata po vsej zemlji in vseh deželah, ta dva družabna in ekonomska svetova. V Ameriki pa sta ta dva svetova najočitnejša« (78). Tako nam Ivan Molek sam razlaga naslov svoje povesti »Dva svetova«. Kolikor moremo posneti iz kratkega Klopčičevega uvodnega življenjepisa, ima povest mnogo avtobiografskega. Ameriški socialistični časnikar se nam je s tem delom prvič predstavil v samostojni knjigi. Njegova povest je zgodba mla-

dega izseljenca, ki je pustil dom v Beli Krajini deloma zaradi mlade prešernosti in objestnosti, deloma zaradi nezadovoljnosti ob majhni kmetijski domačiji, ki veliko terja, a malo daje. V novem svetu je spoznal trpljenje v tovarni, v rudniku, okusil grenkosti brezdelja, občutil bridkost krivice in zlobe. Ves omamljen se prav osvesti šele ob prijatelju Šarcu, ki mu odkrije evangelij socialistične delavske organizacije. Poslej živi samo njej, za zmeraj se poslovil od starega sveta, ki je po njem še včasih začutil tiho domotožje; svoji socialistični ideji in njenemu apostolstvu žrtvuje vse: prijateljstvo, udobnost, službo, celo družino. Iz te zgodbe pač moremo zaslutiti, kakšno je življenje našega v Ameriko izseljenega delavca, saj ga je popisal človek, ki ga je sam okusil, zato nam je knjiga pomembna in nam je prinesla marsikaj novega. Ne moremo pa izreči o njej tako laskave sodbe v umetnostnem pogledu. Iz posameznih prizorov sicer zatrepeče neka stvarivna moč, a v celoti je preveč časnikarsko poročevalskega in agitatorskega. Morda zaokrožene kompozicije toliko bolj pogrešamo, ker je to šele prva knjiga celotnega dela, ki ji bosta sledili menda še dve.

Ko človek prebira to proletarsko literaturo, se vprašuje, kako je mogoče tako suvereno poniževanje umetnosti v službo agitacije v času, ko je vsako količkaj izrazitejše katoliško delo kar a priori obsojeno, da nima z umetnostjo nikakega opravka; kako je mogoče, da kritika vendarle resno govori ob takih knjigah o proletarski umetnosti. Nisem opozarjal pri vsaki posebej na to, kar je vsem trem skupno: zelo površen in zanemarjen jezik. Že po njem lahko sodimo, kako odveč jim je vsaka vnanja oblika, ki je pri besedni umetnosti vendarle tako bistvena kakor vsebinska stran. Morda jo smatrajo tudi za nepotreben »meščanski« predsodek, kakor umetnost samo in poezijo življenja in religijo. Iz takega pojmovanja umetnosti ne more zrasti zares veliko delo polno usovernosti in skladnosti. J. Šolar

Dr. K. Ozvald: **Osnovna psihologija**. Spoznavanje drugih in samega sebe. Priročna pedagoška knjižnica VII. Izdala Slovenska šolska Matica 1932. Tiskala Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Kakor je profesor dr. Ozvald k svoji prvi Logiki iz l. 1912. izdal drugo, predelano izdajo (l. 1920.), tako je zdaj k prvi izdaji svoje Psihologije, šolskega učbenika iz l. 1913. izdal povsem novo Osnovno psihologijo.

Pisatelj se dobro zaveda krize današnje znanosti, zlasti še psihologije, kar v uvodu tudi omenja. Če je W. James že pred štiridesetimi leti ugotovil, da psihologija ni še znanost, temveč le upanje po njej (the hope of a science), potem moramo priznati, da se to upanje tudi danes še ni spopolnilo, čeprav je bil napredek psihologije v teh desetletjih (umetnostnega ekspressionizma in stremljenja po »poduhovljenju« v največjih dušah) brez dvoma velikanski. Vprav zaradi te krize je Ozvald izločil iz svojega dela vse problematične stvari ter opustil pisanje zgolj teoretske in znanstvene psihologije; sprejel je le ono, kar se »da reči s precejšnjo mero znanstvene zanesljivosti in kar naj bi bilo bralcu nekakšen kažipot za samostojno gledanje pa presojanje duševnih pojavov« (Uvod). Zato je opustil splošni naslov Psihologija in ga zamenil z Osnovno psihologijo, kajti mnogo poglavij je